

DİLÇİLİK

KÖNÜL DƏNZİYEVA
Filologiya üzrə fəlsəfə doktoru, dosent
Lənkəran Dövlət Universiteti
konuldenziyeva@mail.ru

FOLKLOR MATERIALLARININ DİLİNDƏ TABELİ MÜRƏKKƏB CÜMLƏ STRUKTURLARININ KOMPONENTLƏRİNİ BAĞLAYAN VASİTƏLƏR

Xülasə

Məqalədə folklor materiallarının dilində tabeli mürəkkəb cümlə strukturlarının komponentlərini bağlayan vasitələrdən bəhs olunmuşdur. Qeyd edilmişdir ki, tabeli mürəkkəb cümlələr baş və budaq cümlə olmaqla iki komponentdən ibarət olur. Bu komponentlər bir-birinə müxtəlif vasitələrlə bağlanır. Komponentlərin bağlanması intonasiya, bağlayıcılar, bağlayıcı sözlər, şəkilçilər, ədatlar və s. vasitələr mühüm rol oynayır.

Bu vasitələrdən olan intonasiya tabeli mürəkkəb cümlənin komponentlərini bir-biri ilə əlaqləndirilməsində üstünlük təşkil edir. İntonasiya əlaqələndirmə ilə yanaşı cümlələrə emosional çalar, deyim yüngüllüyü, fonetik ahəngdarlıq da vermişdir. Bağlayıcılardan ki bağlayıcısı, nisbi əvəzliliklərdən ibarət bağlayıcı sözlər, eləcə də -sa, -sə şəkilçisi də müxtəlif strukturlu tabeli mürəkkəb cümlələri formalaşdırmışdır.

Ümumiyyətlə, folklor materiallarının dilində tabeli mürəkkəb cümlələrin baş və budaq cümləsini bir-birinə bağlayan vasitələr bu cümlələrin formalaşmasına xidmət edir. Həmçinin onların yerinin asanlıqla müəyyənləşdirilməsinə kömək edir. Folklor materiallarında bu vasitələr bədii dilin poetikliyinin gözlənilməsinə də şərait yaratmışdır.

Açar sözlər: mürəkkəb cümlə, tabeli mürəkkəb cümlə, intonasiya, bağlayıcılar, bağlayıcı sözlər, şəkilçilər

Azərbaycan xalqının yüksək mənəvi-əxlaqi dəyərlərə malik zəngin folkloru vardır. Milli mədəniyyətimizin əksi olan folklorumuz özünəməxsusluğu və qədimliyi ilə seçilir. Folklorşünas alimlərimizdən olan V. Vəliyev yazır: “Azərbaycan xalqının çox qədim dövrlərdən başlayaraq yaranan şifahi söz sənəti ağızdan-ağıza, nəsil-dən-nəslə keçərək cıllanıb büllurlaşmış və dövrümüzə qədər gəlib çatmışdır. Xalq arzu və istəyini, sevinc və kədərini, cəmiyyətə münasibətini söz sənətinin başlanğıcı olan şifahi ədəbiyyatda-folklorada əks etdirmişdir” [15, s.3]. Bu baxımdan folklor materiallarının dilinin araşdırılması dilimizin tarixinin, onun inkişaf mərhələlərinin öyrənilməsində xüsusi əhəmiyyət kəsb edir.

Xalqımızın həyatını, adət-ənənələrini, dünyaya baxışını özündə əks etdirən folklor materiallarının məzmunu cümlə strukturları ilə ifadə olunur. Geniş məlumat ifadə etmə funksiyasına malik mürəkkəb cümlə strukturlarından biri də tabeli mürəkkəb cümlələrdir. Tabeli mürəkkəb cümlələr iki və daha artıq cümlənin məna və qrammatik cəhətdən tabelilik yolu ilə birləşməsindən əmələ gəlir. Tabeli mürəkkəb cümlənin tərkibindəki cümlələrdən biri qrammatik cəhətdən müstəqil, digərindən asılı olur. Müstəqil olan baş, asılı olan isə budaq cümlə adlanır. Baş və budaq cümlənin əsas xüsusiyyətlərini səciyyələndirən Q.Kazımov yazır: “Baş cümlə tabeli mürəkkəb cümlənin qurulması üçün zəmin yaradır, mürəkkəb cümlənin quruluşunu formalaşdırmaq üçün mərkəz rolunu oynamaqla yanaşı, mürəkkəb cümlənin ümumi məzmununun açılması üçün də həlledicidir. Budaq cümlələr bir çox hallarda baş cümlədən sonra gəlməklə yenini bildirməsi, rema kimi çıxış etməsi ilə aparıcı semantik gücə malik olsada, quruluşca tema-baş cümlədən asılı olur” [12, s.303]. Bununla yanaşı tabeli mürəkkəb cümlələrin komponentlərində istifadə olunan məna yükü bəzən baş cümlənin, bəzən budaq cümlənin üzərinə düşür, bəzən də baş və budaq cümlələr arasında bərabər şəkildə paylanır.

Tabeli mürəkkəb cümlələrdə budaq cümlə baş cümləyə xidmət edir. Belə ki, ya baş cümlənin bir üzvünü izah edib, aydınlaşdırır, ya da ümumilikdə baş cümlənin məzmununa aid olur. Buna görə də tabeli mürəkkəb cümlələr birözlü və ikiözlü olmaqla iki qrupa bölünür. Birözlü tabeli mürəkkəb cümlələrdə budaq cümlə baş cümlənin buraxılmış bir üzvü kimi özünü göstərir və onu aydınlaşdırır. Məsələn : *Yetimin qaydasıdır, gec gülər, tez-tez ağlar* (4, s.123) – nümunəsində baş cümlə nə? sualını tələb edir və budaq cümlə vasitəsilə həmin sual ödənilir. Demək, baş cümlədə mübtəda buraxılmış və budaq cümlə vasitəsi ilə müəyyənləşdirilmişdir. Buna görə də budaq cümlə baş cümlənin bir üzvü vəzifəsini daşımışdır. Məhz bu xüsusiyyətə görə də budaq cümlə baş cümlənin tərkibinə yerləşdirilir və tabeli mürəkkəb cümlə sadə cümləyə çevrilir. *Gec gülüb, tez-tez ağlamaq yetimin qaydasıdır-sadə cümləsi* qeyd etdiyimiz birözlü tabeli mürəkkəb cümlənin sadələşmiş formasıdır.

İkiözlü tabeli mürəkkəb cümlələr isə ikiözlükdən ibarət olaraq ardıcıl işlənən cümlələrdir. Bunlarla bağlı Ə.Abdullayev yazır: “İkiözlülər isə mənşəyinə görə tabesiz mürəkkəb cümlədən əmələ gələn tabeli mürəkkəb cümlələrdir. Tabesiz mürəkkəb cümlənin komponentlərindən biri öz müstəqilliyini itirib, qrammatik cəhətdən tabe vəziyyətdə düşmüş, yəni budaq cümləyə çevrilmişdir. Məna cəhətdən isə iki əvvəlki özlük mühafizə edilib saxlanılmamışdır. Elə bu səbəbə görə də bir qrup tabeli mürəkkəb cümlələr ikiözlüklidirlər. Bunun üçün də belə budaq cümlələr baş cümlənin bir üzvünə deyil, ümumi məzmununa aid olur” [2, s.104]. Bu tipli tabeli mürəkkəb cümlələrdə baş cümlədən budaq cümləyə sual vermək olmur, onun üçün də onlar sadələşmir.

Qeyd etdiyimiz kimi, tabeli mürəkkəb cümlələr baş və budaq cümlə olmaqla iki komponentdən ibarət olur və bu komponentlər bir-birinə müxtəlif vasitələrlə

bağlanır. Komponentlərin bağlanması intonasiya, bağlayıcılar, bağlayıcı sözlər, şəkilçilər, ədatlar və s. vasitələr mühüm rol oynayır. Bu vasitələrin köməyi ilə tabeli mürəkkəb cümlələr formalaşır.

Folklor materialları şifahi dil nümunləri olduğu üçün onların məznunu ifadə edən tabeli mürəkkəb cümlələrin komponentlərinin bağlanması intonasiya əsas vasitələrdən biri kimi çıxış edir. Məsələn : *Fələyin qaydasıdır, dağı çəkər dağ üstdən.* (4, s.56) *Getmə gözümdən, gedərəm özümdən* (2, s.57). *Qardaşım bir qız sevib, Ağzı bal, dili xurma*(10, s.82). *Kəbə daşı bilirəm, Ağ üzdə qara xalı* (10, s.64). *Onu zindana saldır, ağıllans* (7, s.8). *Deyirlər, şahzadə Bəhrəmin toyuna bir neçə aşiq gəldi, gözəllərin duvaqqapmalarını belə eylədi* (9, s.100) və s. – mübtədə, səbəb, təyin, tamamlıq və məqsəd budaq cümlələri baş cümləyə yalnız intonasiya vasitəsilə bağlanmışdır. Q.Kazımov göstərir ki: “Şifahi nitqdə intonasiya hər bir cümləni müşayiət edir. O cümlədən, tabeli mürəkkəb cümlələrin də qurulmasında intonasiyanın böyük rolu vardır, lakin başqa heç bir vasitə (bağlayıcı, bağlayıcı söz) olmadıqda budaq cümlənin baş cümləyə bağlanması üçün əsas yük intonasiyanın üzərinə düşür” [12, s.313].

Folklor materiallarından olan atalar sözləri və bayatılarda komponentləri yalnız intonasiya ilə əlaqələndirən tabeli mürəkkəb cümlə strukturlarına daha çox rast gəlinir:

Ağa buyurdu: - Sür dərəyə! -Sür dərəyə ! (3, s.18)

Ağaclar başını tərpadəndə söyüd deyər: - Mən də, mən də!(3, s.21)

Adam bilmir, hansı saz ilə oynasın. (3, s.32)

Arxamı dağa verdim,

Ahımdan dağ da yandı.(10, s.69)

Fələk bir övlad verdi,

O da getdi sel ilə.(10, s.109)

Gedin, anama deyin,

Oğlun gəlir yaralı. (10,s.134)- kimi folklor materiallarından ibarət tabeli mürəkkəb cümlə strukturlarında intonasiya komponentləri bir-biri ilə əlaqləndirməklə yanaşı onlara emosional çalar, deyim yüngüllüyü, fonetik ahəngdarlıq da vermişdir.

Tabeli mürəkkəb cümlələrin komponentlərini bağlayan vasitələrdən biri də bağlayıcılarıdır. Bağlayıcılar həm də mürəkkəb cümlələrin tabeli və ya tabesiz olduğunu üzə çıxarır. Aydınlaşdırma ki bağlayıcısı tarixən dilimizdə daha çox işlək bağlayıcıdır. Ki bağlayıcısının mənşəyindən yazan Ə.Abdullayev tədqiqatçılardan V.A.Qordlevski, N.K.Dmitriyev, A.N.Kononovun onun fars mənşəli, fransız türkoqu Jan Deninin həm fars, həm türk mənşəli, M.Hüseynzadə, H.Mirzəzadə, N.Z.Hacıyevanın isə türk mənşəli olduğunu qeyd etdiklərini göstərir [2, s. 350-367]. Q. Kazımov ki bağlayıcısının kim sözündən yarandığını, kim sözünün də tarixən sual və nisbi əvəzlilik kimi işlədiyini və bağlayıcılaşdığını yazır [13, s.470]. Folklor materiallarının dilində də ki bağlayıcısı müxtəlif budaq cümləli tabeli mürəkkəb

cümlələrdə budaq cümlələrlə baş cümlə arasında sintaktik əlaqənin yaradılmasına xidmət etmişdir. Komponentləri bu bağlayıcı vasitəsilə əlaqələnən tabeli mürəkkəb cümlələrdə əsasən baş cümlə əvvəl, budaq cümlə sonra işlənmişdir. Məsələn: *Ata, neçə gecədi ki, məni yuxuda bərk sıxıb incidirlər.* (6, s. 95) (Mübtəda budaq cümləsi) *Tədbir odur ki, qızını verəsən ona, qohum olasan.* (5, s.53) (Xəbər budaq cümləsi) *Çağırıb tapşırı ki, Nərbalaya bir at, bir də qılınc versinlər.* (7, s.303) (Tamamlıq budaq cümləsi) *Mən o balıqam ki, üç dəfə məni buraxdırdın.* (5, s. 159) (Təyin budaq cümləsi) *Bu saat boynunu elə vurum ki, ruhu da inciməsin.* (7, s.7) (Tərzi-hərəkət budaq cümləsi) *Özünü o vaxt yetirdi ki, Qəmərin ağzını bağlahabağlaydı, öldürdü.* (7, s. 15) (Zaman budaq cümləsi) *O qədər işlətdi ki, əldən düşmüşdüm.* (5, s.138) (Kəmiyyət budaq cümləsi) *Günlərin bir günündə mənim ərim torunu götürüb dərya qırağına getdi ki, axşama kimi bir az balıqdan zaddan tutub gətirsin.* (6, s. 98) (Məqsəd budaq cümləsi) və s.

Ki bağlayıcısı intonasiyanın köməyi ilə baş və budaq cümlə arasında əlaqə yaradır. Onun vasitəsilə əlaqələnən tabeli mürəkkəb cümlələrdə budaq cümlənin növü onun qrammatik semantikasi və baş cümlədən doğan sual əsasında müəyyənləşir. Məsələn: *Padşah gördü ki, ta Məhəmməd sövdəgərin malı dünyadan çıxdı.* (5, s. 252) *Sən car çəkdirginən ki, bazar-dükən bağlı olsun.* (5, s.216)-cümlələrin birincisinin baş cümləsini tələffüz edib dayandıqda tamamlığın (gördünəyi?) , ikincisinin baş cümləsini tələffüz edib dayandıqda isə məqsəd zərfliyinin (car çəkdirginən -niyə? nə məqsədlə?) sualı meydana çıxır. Lakin göründüyü kimi, birinci cümlənin baş cümləsində tamamlıq, ikincinin baş cümləsində isə məqsəd zərfliyi yoxdur və heç bir vasitə ilə də işarə olunmamışdır. Baş cümlədən meydana çıxan sualların cavabı isə budaq cümlələr vasitəsilə verilmişdir: *Məhəmməd sövdəgərin malının dünyadan çıxdığını padşah gördü. Bazar – dükənin bağlı olması üçün sən car çəkdirginən.*

Komponentləri ki bağlayıcısı ilə bağlanan tabeli mürəkkəb cümlələrdə bəzən budaq cümlə baş cümlədən əvvəl də işləyə bilər. Bu hal folklor materiallarının dilində də müşahidə olunur və özünü daha çox zaman budaq cümləli tabeli mürəkkəb cümlələrdə göstərir: *Padşah elə atına minmək istəyirdi ki, ağ atlı oğlan yenə də göründü.* (7, s.306) *Bir az getmişdi ki, qabağına başında qara çarşo, üzündə örtük bir arvad çıxdı.* (5, s.162) *Gecədən xeyli keçmişdi ki, bir cüt quş gəlib düşdü Lala, Nərgiz duran ağacın başına.* (5, s.169) və s.

Folklor materiallarının dilində işlənən tabeli mürəkkəb cümlələrin bir qisminin komponentləri bir-biri ilə bağlayıcı sözlər vasitəsilə bağlanmışdır. Komponentləri bağlayıcı sözlər vasitəsilə bağlanan tabeli mürəkkəb cümlələrdə budaq cümlə əvvəl, baş cümlə sonra işlənir. Belə cümlələrdən bağlayıcı sözlər çox vaxt budaq cümlənin əvvəlində işlənir. Məsələn: *Qayıq nə bilir, öküz nə çəkir?* (4, s.80) *Nə cür olar ki, mən zalımla bir yerdə işləyirəm?* (9, s.97) *Qardaş, nə bildin ki,*

mən çoxdan adəmi-zad əti yemirəm. (6, s.34) *O hansı quşdur, yuvasından çıxdı, girə bilmədi.*(Söz) (14, s.146) və s.

Folklor materiallarında rast gəlinən bu tipli tabeli mürəkkəb cümlələrin bir qisminə isə bağlayıcı söz budaq cümlənin sonunda işlənir. Xəbər budaq cümləli tabeli mürəkkəb cümlələr üçün səciyyəvi olan bu xüsusiyyətə daha çox tapmacalarda təsadüf olunur:

O nədir ki,

Atdan hündür,

İtdən alçaq. (Yəhər) (14, s.98)

O nədir ki, səhər dörd,

Günorta iki,

Axşam üç ayaqlı.(Uşaq, gənc,qoca) (14, s.108)

O nədir ki, yayda donar

Qışda əriyər. (Nəfəs) (14, s.145)

O kimdir ki, dərdünəndi ifadə,

Dünya qəmindən azadə? (Kölgə) (14, s.145) – nümunələrində “nə” və “kim” bağlayıcı sözləri xəbərlik şəkilçiləri qəbul edərək budaq cümlənin xəbəri vəzifəsində işləmişdir.

Tədqiqatçılar bağlayıcı sözləri belə səciyyələndirirlər: “Bağlayıcı sözlərə morfologiyada nisbi əvəzlilik deyilir.Bunlar mənşəyinə görə sual əvəzliliklərindən əmələ gəlmişlər. Tabeli mürəkkəb cümlədə işlənilən sual bildirməyən, yalnız onun komponentlərinin bir-birinə bağlanmasına kömək edən sözlər bağlayıcı sözlər adlanır. [1, s.301]

Bəzən bağlayıcı sözlərdən sonra ki ədatı işlənir. Folklor materiallarının dilində komponentləri belə bağlayıcı sözlərlə əlaqələndən tabeli mürəkkəb cümlələrə çox az təsadüf olunur: *Kim ki güclüdür – haqq onundur.* (3, s.434) *Nə qədər ki Dilsuz Xəzangülə bənd olmuşdu, bir o qədər də Xəzangül Dilsuza bənd olmuşdu.*(9, s.10) və s. – kimi cümlələrdə budaq cümlədə işlənilən bağlayıcı sözə uyğun baş cümlədə qarşılıq bildirən söz işlənməmişdir. Bununla bağlı Q.Kazımov yazır: “Budaq cümlədəki bağlayıcı sözə müvafiq olaraq, baş cümlədə qarşılıq bildirən söz (korrelyat) işlənir. Bağlayıcı sözə qarşılıq bildirən söz binar (cüt) üzləri kimi çıxış edir, baş və budaq cümlənin daha möhkəm bağlanmasına səbəb olur. [12, s. 310]

Qeyd etdiyimiz kimi, folklor materiallarının dilində bağlayıcı sözlə birgə qarşılıq söz işlənilən tabeli mürəkkəb cümlələrə az hallarda rast gəlinərsə də, həmin cümlələrdə də müasir dilimizin qrammatik normalarının gözlənilməyən şahidi oluruq: *Nə əkərsən , onu da biçərsən.* (4, s.94) *Nə yazılıb, o olacaq.* (3, s.506) *Baş hara gedərsə , ayaq da ora gedər.* (3, s.318) *Birlik harada, dirilik orada.* (3, s.140) – kimi atalar sözləri və məsəllərdən ibarət cümlələrdə janr xüsusiyyətinə məxsus tərbiyə, öyüd- nəsihət də özünü biruzə verir.

İşarə əvəzliliklərindən ibarət olan qarşılıq sözlərin əvvəl baş cümlə sonra budaq cümlə quruluşlu tabeli mürəkkəb cümlələrin formalaşmasında mühüm rolu vardır. Bu tipli cümlələrdə əvəzlilik qəlib adlanan həmin sözlər vasitəsilə budaq cümlənin növlü müəyyənləşir. Belə ki, baş cümlənin tərkibində işlənən əvəzlilik qəlib hansı cümlə üzlü vəzifəsindədirsə, budaq cümlə də bütövlükdə həmin üzvün vəzifəni daşıyır. Məsələn: *Özlərini elə göstərsinlər ki, guya heç onu görmür.* (7, s.211) *Elə xalça toxuyaram ki, tamam qoşun onun üstündə oturur yənə də açıq qalar.* (5, s.166) *O qədər gözlədi ki, qızlar yatdılar.* (5, s.169)-kimi nümunələrin baş cümləsində qəlib sözlər (*elə* , *o qədər*) tərz – hərəkət zərfləri , təyin və kəmiyyət zərfləri vəzifələrindədir. Buna görə də birinci cümlə tərz-hərəkət, ikincisi təyin, üçüncüsü kəmiyyət budaq cümləli tabeli mürəkkəb cümlədir.

Folklor materiallarının dilində əvvəl budaq sonra baş cümlə işlənən tabeli mürəkkəb cümlələrin bir qisminin komponentləri “əgər” sözü vasitəsilə əlaqələnmişdir. Dilçilik ədəbiyyatında bəzi müəlliflər [2, s.112; 11, s.373 və b.] bunu şərt bağlayıcısı adlandırırlar. Q.Kazımov isə “əgər” sözünün bağlayıcılaşma prosesi keçdiyini və hələ bağlayıcı söz xüsusiyyətlərini tamamilə itirmədiyini qeyd edir. [12, s.312] Bu sözün aid olduğu budaq cümlələrin sonunda bəzən -sa, -sə şəkilçisi də işlənir. Məsələn: *Əgər şərtini yerinə yetirsə, gedərəm.* (7, s. 208) *Əgər bunlar bacı-qardaşdırlarsa, bir-birini tanıyacaqlar.* (9, s.294) *Əgər çox işlətsə , onda dönüb qarayıyır olacam.* (8, s.143) *Əgər dinərsənsə, boynunu vurduraram.* (5, s.348) və s.

Bu strukturlu lakin budaq cümlənin sonunda -sa, -sə şəkilçisi işlənməyən cümlələrə də folklor materiallarının dilində təsadüf olunur: *Əgər varındır, aləm yarındır.* (3, s.324) *Əgər sən tülküsen, mən sənənin quyuğunam.* (3, s.324) *Əgər qızımı sağaltsan, qızımı verəcəyəm sənə.* (5, s.177) *Əgər tapmasan, boynunu vurduracağam.* (6, s.313) *Əgər çıxardırmasan, sənəni özümə ata hesab eləməyəm.* (6, s.315) və s. Şərt budaq cümləli tabeli mürəkkəb cümlə strukturlarından ibarət olan belə cümlələrin bir qisminin komponentləri isə bir-birinə yalnız -sa,-sə şəkilçisi vasitəsilə bağlanır:

Dost-dostdan kənar gəzsə,

Düşmənlər ayaq alar. (10, s.77)

El bir yerə yığılsa,

Sel gücündə çay olar. (10, s.123)

Qaynana yaman olsa,

Dərdə qalan yar olar. (10, s. 122)

Qazanan qazandığın yesə,

Xanlar, bəylər acından ölər. (3, s.172) və s. – kimi komponentləri -sa,-sə şəkilçisi ilə əlaqələnən tabeli mürəkkəb cümlə strukturlarına daha çox folklor materiallarından olan bayatılarda rast gəlinir. Belə cümlələrin budaq cümləsində iş və hərəkətin şərti, baş cümləsində isə həmin şərtin nəticəsi poetik dillə ifadə olunmuşdur.

Folklor materiallarının dilində bəzən baş cümlənin xəbərinin sonunda -mı,-mi,-mu,-mü ədatının işləndiyi tabeli mürəkkəb cümlə strukturlarına da təsadüf olunur: *Bajılı – bajılı, bilirsənmi, bu paçcahdır.* (5, s.162) *Oğul, sənə demədimmi, qırxıncı otağa girmə, başın bəlaya düşər.* (9, s.71) və s.- kimi cümlələrdə ədat bağlayıcı vasitə olmayıb, sual çaları ifadə etmək məqsədi daşımışdır.

Beləliklə, folklor materiallarının dilində tabeli mürəkkəb cümlələrin baş və budaq cümləsini bir-birinə bağlayan vasitələr bu cümlələrin formalaşmasına xidmət etmiş, onların yerinin asanlıqla müəyyənləşdirilməsinə və bədii dilin poetikliyinə gözlənilməsinə şərait yaratmışdır.

Ədəbiyyat

1. Abdullayev Ə.Z.Seyidov Y.M.Həsənov A.Q. Müasir Azərbaycan dili . IV hissə. Sintaksis. Bakı , “Şərq-qərb”, 2007, 424 s.
2. Abdullayev Ə. Müasir Azərbaycan dilində tabeli mürəkkəb cümlələr. Bakı , “Maarif”, 1974, 415 s.
3. Atalar sözü. Bakı , “Yazıcı”, 1985, 690 s.
4. Atalar sözləri və məsəllər. Bakı, “Şərq-qərb”, 2019, 128 s
5. Azərbaycan nağılları. Beş cildə. I cild, Bakı, “Şərq-qərb” 2005, 360 s.
6. Azərbaycan nağılları. Beş cildə. III cild, Bakı, “Şərq-qərb”, 2005, 296 s.
7. Azərbaycan nağılları. Beş cildə. IV cild, Bakı, “Şərq-qərb”, 2005, 336 s.
8. Azərbaycan nağılları. Beş cildə. V cild, Bakı, “Şərq-qərb”, 2005, 304 s.
9. Azərbaycan dastanları. Beş cildə. V cild, “Lider nəşriyyatı”, 2005, 344 s.
10. Bayatılar. Bakı.Yazıcı, 1985, 199 s.
11. Xəlilov B. Müasir Azərbaycan dili. Sintaksis. Bakı, “Adiloğlu” 2017, 428 s
12. Kazımov Q. Müasir Azərbaycan dili. Sintaksis. Bakı, “Təhsil”, 2007, 496 s.
13. Kazımov Q. Azərbaycan dilinin tarixi sintaksisi. Bakı , “Elm” 2019, 608 s.
14. Tapmacalar. Bakı, “Şərq-qərb” 2004, 208 s.
15. Vəliyev V.Ə. Azərbaycan folkloru. Bakı, “Maarif”, 1985, 414 s

Konul Danziyeva

Means of connecting the components of subordinate sentence structures in the language of folklore materials

Summary

In the article, the means of connecting the components of subordinate sentence structures in the language of folklore materials were discussed. It has been noted that subordinate sentences consist of two components, a main sentence and a clause, and these components are connected to each other by various means. These means such

as intonation, conjunctions, connective words, suffixes, adverbs, etc. play an important role to relate the components.

In addition to relation the components of the subordinate sentence with each other, intonation also brought them an emotional tone, lightness of expression, and phonetic harmony. One of the conjunctions- *ki*, the connective words consisting of relative pronouns, as well as the suffixes *-sa*, *-sə* formed subordinate sentences with different structures.

In general, in the language of folklore materials, the means connecting the main sentence. Clauses of subordinate sentences have served the formation of these sentences. Made it possible to easily determine their place and expect the poetic nature of the artistic language.

Key words: complex sentence, subordinate sentence, intonation, conjunctions, connecting words, suffixes

Конюль Данзиева

**Средства соединения компонентов придаточных конструкций
предложений в языке фольклорных материалов**

Резюме

В статье обсуждались средства соединения компонентов придаточных конструкций предложений в языке фольклорных материалов. Было отмечено, что придаточные предложения состоят из двух компонентов, главного предложения и придаточного, и эти компоненты связаны друг с другом различными средствами. Эти средства, такие как интонация, союзы, соединительные слова, суффиксы, наречия и т. д., играют важную роль для связи компонентов.

Интонация не только связывала компоненты придаточного предложения друг с другом, но и придавала им эмоциональную окраску, легкость выражения, фонетический строй. Один из союзов - *ki*, союзные слова, состоящие из относительных местоимений, а также суффиксов *-sa*, *-sə*, образуют придаточные предложения с разной структурой.

В целом в языке фольклорных материалов средства, связывающие главное предложение и члены придаточных предложений, служили образованию этих предложений, позволяли легко определить их место и предвидеть поэтичность художественного языка.

Ключевые слова: сложноподчиненное предложение, придаточное предложение, интонация, союзы, союзы, суффиксы.

Rəyçi Fil.e.d., professor Qəzənfər Kazımov